

MOTINŲ STRESO ĮVEIKIMO BŪDAI IR VAIKŲ EMOCIJŲ BEI ELGESIO SUNKUMAI

Roma Jusienė

Socialinių mokslų daktarė
Lietuvos teisės universiteto
Psichologijos katedros lektorė
Ateities g. 20, LT-2057 Vilnius
Tel./faks. 271 45 14
El. paštas: romajusiene@hotmail.com

Vaida Platkevičiūtė

Vilniaus universitetas
Bendrosios ir pedagoginės psichologijos
katedra
Psichologijos studentė
Didlaukio g. 47–304, LT-2057 Vilnius
Tel./faks. 276 25 71
El. paštas: milista.v@centras.lt

Streso įveika apibūdinama kaip žmogaus minčių ir veiksmų pastangos suvaldyti specifinius reikalavimus, individo suprantamus kaip išmėginimas arba nesėkmės. Skiriamos į problemą orientuotos, kitaip vadinamos adaptyvios, ir į emocijas orientuotos, vadinamosios neadaptyvios, streso įveikos. Nustatyta, kad neadaptyvių streso įveikimo būdų naudojimas susijęs su emocijų ir elgesio sunkumais. Atlikta keletas streso įveikimo būdų reikšmės vaikų raidai tyrimų. Jie parodo, kad tėvų naudojami streso įveikimo būdai gali nusakyti prisitaikymą prie tėvystės ir kartu vaikų psichologinį prisitaikymą.

Šio tyrimo tikslas yra patikrinti mamų naudojamų streso įveikimo būdų ir vaikų elgesio ryšį bei emocijų sunkumų egzistavimą pilnose ir nepilnose šeimose. 183 vaikų (2–10 metų) mamos pildė du klausimynus: streso įveikimo būdų klausimyną (Elklit, 1996) ir vaikų elgesio klausimyną (Achenbach, 1991).

Rezultatai parodė teigiamą neadaptyvių motinų naudojamų streso įveikimo būdų ir vaikų elgesio bei emocijų sunkumų koreliaciją. Buvo nustatyta, kad motinos išsilavinimas yra svarbus kintamasis, susijęs ir su jos įveikimais, ir su vaikų elgesio bei emocijų sunkumais. Labiau išsilavinusios motinos naudoja daugiau adaptyvių streso įveikimo būdų nei mažiau išsilavinusios. Vaikai, kurių motinų aukštesnis išsilavinimas, turi mažiau elgesio ir emocijų sunkumų. Pilnų ir nepilnų šeimų vaikų elgesio ir emocijų sunkumai nesiskyrė. Rezultatai parodė, kad vienišos motinos naudoja daugiau adaptyvių streso įveikimo būdų nei motinos, gyvenančios pilnoje šeimoje. Rezultatai, gauti pasitelkus regresinę analizę, rodo, kad į emocijas orientuota streso įveika ir motinos išsilavinimas leidžia numatyti vaikų elgesio ir emocijų sunkumus.

Streso samprata ir įveikimo būdai

Stresui apibūdinti naudojami įvairūs apibrėžimai, kurie šiam reiškiniui priskiria įvairius ypatumus ir jį sąlygojančias priežastis. Psichologai stresui apibrėžti dažniausiai naudoja Lazaruso (1998) pateiktą aiškinimą, teigiantį, kad stresas yra procesas, kurį sudaro trys dalys:

- Pirminis sužadinimas – stresoriaus suvokimas. Tai yra išorinis arba vidinis veiksnys,

pasireiškiantis kaip grėsmė, iššūkis arba praradimas (Carver & Scheier, 1994; Carver, Scheier & Weintraub, 1989).

- Antrinis sužadinimas – vadinamasis įvertinimo procesas, kurio metu individas atskiria tai, kas gresia ir yra žalinga, nuo to, kas naudinga; įvertinama potenciali žala (Lazarus, 1998).
- Streso įveikimas – tai veiksmai, kuriais psichika arba kūnas bando sumažinti veikiantį

stresorių (Carver & Scheier, 1994; Carver, Scheier & Weintraub, 1989).

Šiame darbe dėmesys bus kreipiamas į paskutinį stresą apibūdinantį elementą – streso įveikimą. S. Lazarus apibrėžia įveikimą kaip nuolat kintančias pažintines ir elgesio pastangas kontroliuoti, valdyti išorinius ir (arba) vidinius reikalavimus, kurie suvokiami kaip viršijantys asmens išgales (cit. pgl. Compas, Warsham, Ey, 1992; Keturakis, 1998). Kitaip tariant, įveikia nurodo, kokiais būdais, kaip žmonės reguliuoja savo elgesį, emocijas ir orientaciją streso metu.

Paprastai streso įveikimo strategijos skirstomos į dvi plačiausias kategorijas: į problemą orientuotus įveikimo būdus ir į emocijas orientuotus įveikimo būdus (Affleck ir kt., 1990; Carver & Scheier, 1994; Compas ir kt., 2001; Levy-Schiff ir kt., 1998). Daugelis stresorių sukelia abiejų tipų įveikimo būdus. Šias įveikas lengviau skirti teoriškai, nes praktikoje individas naudojami abiejų kategorijų strategijomis arba jas keičia pagal situaciją.

Į problemą orientuoti, kitaip dar vadinami adaptyvūs įveikimo būdai dažniausiai naudojami tuomet, kai stresinius įvykius asmuo suvokia kaip kontroliuojamus, keičiamus (Affleck ir kt., 1990; Carver, Scheier & Weintraub, 1989). Šie įveikimo būdai susiję su geresniu psichologiniu prisitaikymu.

Į emocijas orientuoti įveikimo būdai, dar vadinami neadaptyviais, naudojami tuomet, kai įvykiai vertinami kaip nekeičiami (Affleck ir kt., 1990; Carver, Scheier & Weintraub, 1989). Dauguma tyrimų atskleidžia, kad santykinai intensyvesnis į emocijas orientuotų įveikimo būdų naudojimas susijęs su nusivylimu, depresiškumu, bendrai prastesne emocine sveikata (Compas, Warsham, Ey, 1992; Domanskaitė, 1998; Levy-Schiff ir kt., 1998). Tiesa, visi šie tyrimai neleidžia spręsti apie sąveikų kryptį: ar asmens

emocinė būklė lemia tai, kad naudojami būtent į emocijas orientuoti įveikimo būdai, ar kaip tik jų naudojimas, galbūt sąlygotas kitų veiksmų, daro įtaką emocinei būsenai. Manoma, kad streso įveikimo būdą iš dalies gali nulemti pati stresinė situacija. Pavyzdžiui, susidūrus su problema, kurią išspręsti labai sunku ar neįmanoma, palankiau naudoti į emocijas orientuotą streso įveikimo būdą (Snyder, 2001). Lazarus ir Folkman (1984) taip pat pabrėžia, kad stresinėse su darbu susijusiose situacijose dažniau naudojami į problemą orientuoti streso įveikimo būdai, o sergant lėtine liga – į emocijas orientuoti (cit. pgl. Affleck ir kt., 1990).

Kita vertus, pripažįstama ir tai, kad žmogus turi savo įprastinius streso įveikimo būdus, kurie yra santykinai pastovūs tam tikrose stresinėse situacijose (Carver, Scheier & Weintraub, 1989). Individai neieško vis kito streso įveikimo būdo, o pasitelkia anksčiau naudotus, kurie yra išbandyti ir žinomi. Pastovaus reagavimo būdo formavimasis priklauso ir nuo asmeninių individo savybių, ir nuo kitų dar iki galo nenustatytų priežasčių (Carver, Scheier, 1994).

Taigi dauguma tyrimų, analizuojančių, kaip streso įveikimo būdai nulemia individo prisitaikymą prie aplinkos bei jo psichinius, emocinius ir somatinius sutrikimus, pabrėžia, kad naudojamos streso įveikos yra svarbus kintamasis, lemiantis gerą individo savijautą (Billings ir kt., 2000; Carver, Scheier, 1994; Domanskaitė, 1998; Jarvis, Creasey, 1991; Smith, 1989; Zuckerman, Kiefer, Knee, 1998; ir kt.). Remiantis šiais ir kitais empiriniais tyrimais keliami hipotezė, kad tam tikri streso įveikimo būdai, paprastai aktyvūs, į problemą orientuoti, yra naudingesni, tai yra adaptyvesni, padedantys geriau prisitaikyti, nei kiti, vengimo ar į emocijas orientuoti, streso įveikimo būdai.

Streso įveikimo būdų reikšmė vaikų raidai

Remiantis ekologiniais žmogaus raidos modeliais galima teigti, kad įvairūs įvykiai šeimoje, veikiantys tėvus, lygiai taip pat gali veikti tėvų santykį su vaikais ir pačių vaikų elgesį bei emocinius išgyvenimus (Berk, 1989).

Vienas svarbiausių tarpasmeninių santykių aspektų, kuris daro didžiausią abipusę įtaką, yra vaiko ir motinos ryšys. Šia tema rašė bemaž visi autoriai, nagrinėję raidos problemas. Vaikas daugeliu atveju yra priklausomas nuo tėvų, ypač nuo motinos, kuri praleidžia daugiausia laiko su mažyliu. Būtent dėl tokių aplinkybių tiek tėvų elgesys, tiek jų išgyvenamos emocijos, patiriamas stresas ir tikėtinas įveikimo būdas yra labai glaudžiai susiję su vaiko elgesiu (Berk, 1989).

Viena vertus, streso įveikimas yra procesas, kurio galima išmokti jį stebint (Snyder, 2001). Remiantis socialinio išmokimo teorijomis galima teigti, kad tėvų elgesys ir mokėjimas įveikti nesėkmes, stresines situacijas, yra vaikui elgesio pavyzdys. Vaikas yra akylas stebėtojas, užfiksuojantis viską, kas vyksta aplink jį, bei išmėginantis tai, ką pamatė. Tokiu būdu vaikas gali perimti ir naudingus savo raidai elgesio modelius, ir neadaptyvius elgesio pavyzdžius (Berk, 1989). Tėvai šiuo atveju vaikams yra tarsi įveikimo išmokymo modeliai.

Kita vertus, tėvų streso įveikimo būdai gali atspindėti jų bendrą psichologinį prisitaikymą, gebėjimą sėkmingai įveikti kasdien iškylančius sunkumus (Jusienė, 2002). Šiuo požiūriu streso įveikimo būdai paprastai analizuojami kaip svarbus tarpininkas tarp tėvų (motinų) ar visos šeimos patiriamo streso ir vaikų raidos. Kaip įprasta, dažniausiai streso įveikimo reikšmė vaiko psichologiniam prisitaikymui analizuojama somatinės ligos kontekste. Keletas tyrimų atskleidžia, kad yra streso įveikimo strategijų, kurias naudoja tėvai, ir to, kaip jiems sekasi įveikti vaiko ligą,

ryšys. Tai savo ruožtu tiesiogiai ar netiesiogiai lemia ir vaiko psichologinę savijautą (Hall, Docherty, 2000; Jusienė, 2002; Williamson, Walters, Schaffer, 2002). Pavyzdžiui, Williamson ir kt. (2002) tyrimo duomenimis, tėvų, kurie naudoja į problemą orientuotą streso įveikimą, nuolatinį skausmą (dėl ligos) patiriantys vaikai yra mažiau depresiški. Tuo tarpu tėvų neadaptyvios įveikos (ypač į emocijas orientuota) leidžia prognozuoti vaikų, sergančių genetinėmis ligomis, emocijų sunkumus.

Keletas autorių (cit. pgl. Mussen, 1984) savo tyrimais parodė, kad motinos patiriamas stresas ir reakcijos į jį tiesiogiai veikia gemalo vystymąsi. Buvo nustatyta, kad kol mamos įveikia stresą, didėja gemalo aktyvumo lygis. Dėl per ilgai trukusio streso (taip gali atsitikti naudojant neadaptyvius jo įveikimo būdus) kūdikiai gali gimti mažo svorio, hiperaktyvūs, nervingi ir vadinamojo „sunkaus“ temperamento.

Nuolatinį stresą patirianti motina, manoma, yra labiau psichologiškai ir net fiziškai atsiribojusi nuo savo vaiko (Jarvis & Creasey, 1991), o prastesnė jos savijauta (pvz., depresiškumas, susijęs su neadaptyviais, į emocijas orientuota streso įveikimu) gali riboti gebėjimą tenkinti vaiko socialinius ir emocinius poreikius (Goodman, Gotlib, 1999).

Levy-Shiff ir kt. (1998) tyrimas atskleidė, kad motinų naudojamos streso įveikos susijusios ir su jų prisitaikymu prie savo motinystės vaidmens, ir su vaikų raida. Motinų gebėjimas kontroliuoti situaciją sudaro sąlygas geriau pasirūpinti vaiko aplinka, o tai savo ruožtu teigiamai veikia ir vaiko raidą. To paties tyrimo rezultatai parodė, kad aktyvios streso įveikos susijusios su tuo, jog motinos vaikui auginti skiria visas jėgas, be to, šios įveikos buvo mažai arba beveik nesusijusios su motinos neigiamomis emocijomis. Tuo tarpu motinų naudotos į emocijas orientuotos streso įveikimo strategijos koreliavo su jų neigiama emocine būkle (Levy-Shiff ir kt., 1998).

Tyrimų, siejančių tėvystės stresą su vaikų raida, yra nemažai, tačiau labai nedaug įveikimo mechanizmų, kurie tarpininkauja tarp streso ir vaikų raidos ypatumų, tyrimų. Tuo tarpu remdamiesi tyrimo, ieškojusio tėvystės streso, įveikų ir prieraišumo sąsajų, rezultatais Jarvis ir Creasey (1991) pabrėžia, kad padidėjęs stresas šeimoje gali turėti neigiamos įtakos vaikų raidai, tačiau tik tada, kai naudojami neveiksmingi jo įveikimo būdai.

Šiuo požiūriu būtų ypač svarbu analizuoti vadinamąsias rizikos grupes arba šeimas, patiriančias daugiau nei kitos stresinių situacijų. Pavyzdžiui, daugiau streso gali būti patiriama nepilnose šeimose, kai vaiko auginimu ir priežiūra iš esmės užsiima tik vienas tėvų, paprastai motina. Nepilnose šeimose, manoma, dažniau susiduriama su tokiais kasdieniais stresoriais kaip finansiniai nepritekliai, didesnis motinos užimtumas ir kt.

Kai kurie autoriai teigia, kad tėvo nebuvimas šeimoje sąlygoja vaiko elgesio ir emocijų sunkumus bei motinos neadaptyvų prisitaikymą prie esamos situacijos, o ypač prie vaiko auginimo ir auklėjimo (Piffner, 2001). Be to, daugelio tyrimų rezultatai atskleidžia, kad kaip tik kasdieniai stresoriai, su kuriais susiduriama nepilnose šeimose, o ne, pavyzdžiui, pačios skyrybos (kaip stresinė situacija), turi daugiau neigiamos įtakos vaikų psichinei sveikatai (Sandler ir kt., 1994).

Nors bendrai nustatyta, kad išsiskyrusių ar vienišų tėvų vaikai turi daugiau emocijų bei elgesio sunkumų, nei jų bendraamžiai iš pilnų šeimų, kai kurie vaikai išgyvena šias stresines situacijas be jokių psichologinių problemų (Taanila ir kt., 2002). Sandler, Tein ir West (1994) tyrimas parodė, kad tėvų skyrybas patyrę vaikai, kurie patys naudoja į problemas orientuotas ar atsitraukimo įveikas, yra mažiau depresiški, jų savęs vertinimas geresnis.

Šio tyrimo tikslas yra įvertinti motinų naudojamų streso įveikimo būdų ir vaikų elgesio

bei emocijų sunkumų ryšį. Tirdamos taip pat siekėme nustatyti, kaip motinų streso įveikimo būdai bei atitinkamai vaikų elgesio ir emocijų sunkumai susiję su motinų išsilavinimu bei šeimos sudėtimi (pilnos ir nepilnos šeimos). Manome, jog bendrai neadaptyvūs motinų naudojami streso įveikimo būdai turėtų būti susiję su vaikų emocijų ir elgesio sunkumais, o adaptyvių įveikų naudojimas nepilnose šeimose – su geresniu vaikų psichologiniu prisitaikymu.

Metodika

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 183 apklausiamosios – 2–10 metų vaikų (96 mergaičių ir 87 berniukų, amžiaus vidurkis – 5,4 metų) motinos. Jų pasiskirstymas pagal išsilavinimą ir šeimos sudėtį pateiktas 1-oje lentelėje. Pilnų šeimų grupės motinos nuolat gyvena santuokoje ir nėra nė karto išsiskyrusios. Nepilnų šeimų grupės motinos yra vienišos arba išsiskyrusios mažiausiai prieš metus. Parenkant šią tiriamųjų grupę buvo svarbu tai, kad pastaruoju metu motinos vienos augina vaiką.

Įvertinimo būdai. *Vaikų emocijų ir elgesio problemos* buvo vertinamos Vaikų elgesio klausimynu 4/18, skirtu pildyti tėvams (*Child Behavior Checklist 4/18*), kurį sudarė T. M. Achenbachas (1991). Į lietuvių kalbą šis klausimynas išverstas R. Žukauskienės (1997, 2001) ir J. Mišūnaitės bei R. Bieliauskaitės (2000). Šiame tyrime naudojome pastarąjį klausimyno vertimą.

Elgesio sindromų dalį sudaro 120 teiginių apie vaiko elgesį, kuriuos tėvai vertina nuo 0 iki 2 pagal tai, kiek jie tinka jų vaikui. Analizuojant klausimyno atsakymus visi teiginiai skirstomi į aštuonias elgesio sindromų skales: uždarumas (arba nusišalinimas); somatiniai skundai (be aiškios medicininės priežasties); nerimas / depresija; socialinės problemos; mąstymo problemos; dėmesio problemos; delinkventinis elgesys; agresyvumas. Taikydamos faktorinę analizę, taip pat rem-

1 lentelė. *Tiriamųjų pasiskirstymas pagal išsilavinimą ir šeimos sudėtį*

Tiriamųjų pasiskirstymas	Skaičius (procentai)
Pagal išsilavinimą:	
• vidurinis ir žemesnis už vidurinį,	38 (21%)
• aukštesnysis,	69 (38%)
• aukštasis	76 (41%)
Iš viso	183 (100%)
Pagal šeimos sudėtį:	
• šeima, kurioje abu tėvai,	152 (83%)
• šeima be tėvo	31 (17%)
Iš viso	183 (100%)

damasis empiriniais tyrimais ir atvejų analize, T. M. Achenbachas (1991) tris pirmąsias skales (uždarumą, somatinius skundus ir nerimą / depresiją) jungia į bendrą internalių problemų faktorių, o delinkventinį elgesį ir agresyvumą – į eksternalių problemų faktorių. Bendras elgesio problemų įvertinimas skaičiuojamas sumuojant visų aštuonių sindromų skalių įvertinimus.

Dvejų trejų metų vaikų emocijų ir elgesio sunkumai buvo vertinami analogišku klausimynu, sudarytu T. M. Achenbacho (Child Behavior Checklist 2/3, 1991). Šį klausimyną į lietuvių kalbą išvertė ir savo darbe naudojo R. Jusienė (2002). Kitaip nei CBCL 4/18, šis klausimynas sudarytas iš 6 skalių: uždarumas (arba nusišalinimas, somatiniai skundai (be aiškios medicininės priežasties)), nerimas / depresija, miego problemos, agresyvumas ir destruktivumas. Kaip ir CBCL 4/18, CBCL 2/3 skalės jungiamos į internalių problemų (angl. *internalizing problems*, šiame darbe jas vadinsime emocijų sunkumais) bei eksternalių problemų (angl. *externalizing problems*, šiame darbe jas vadinsime elgesio sunkumais) faktorius ir skaičiuojamas bendras visų elgesio bei emocijų sunkumų įvertis.

Tėvų naudojamos streso įveikimo strategijos buvo vertinamos Įveikimo strategijų klausimynu (*Coping Strategies Questionnaire*), sudarytu A. Elklit (1996). Į lietuvių kalbą jį išvertė ir

moksliniams tyrimams naudojo V. Domanskaitė ir D. Gailienė (1998). Klausimynas sudarytas iš 37 teiginių, kurie atspindi 4 streso įveikimo strategijas: racionalią (arba į problemą orientuotą, kaip antai „Planuoju, kaip elgtis susidariusioje situacijoje“, „Bandau rasti logišką problemos paaiškinimą“), į emocijas orientuotą (kaip antai „Jaučiuosi prislėgtas ir nelaimingas“, „Kritikuoju ar kaltinu save“), vengimo (arba pasyvaus bėgimo nuo problemos sprendimo, kaip antai „Bandau viską pamiršti“, „Svajoju apie praeitį, kai viskas klostėsi gerai“) ir atsitraukimo (arba emocinio atsiribojimo, sutelkiant dėmesį į problemą, kaip antai „Jaučiuosi nepriklausomas nuo aplinkybių“, „Išsprendžiu problemą, išlaikydamas atstumą su ja“). Racionali ir atsitraukimo strategijos vadinamos adaptyviomis, o į emocijas orientuota ir vengimo – neadaptyviomis. Atsakydami į teiginius tiriamieji gali pasirinkti vieną iš keturių galimų atsakymų: „visada“ (priskiriami 3 balai), „dažnai“ (2 balai), „kartais“ (1 balas), „niekada“ (0 balų).

Taip pat buvo pateikiami papildomi klausimai apie šeimos sudėtį ir motinos išsilavinimą.

Tyrimo eiga. Tiriamosioms drauge su žodiniu paaiškinimu ir prašymu dalyvauti tyrime buvo pateikti abu klausimynai. Jų pildymo tvarka nebuvo svarbi. Pačiuose klausimynuose raštu pateikiamos pildymo instrukcijos.

Statistinė duomenų analizė atlikta SPSS (statistinio paketo socialiniams mokslams) 9-ąja versija. Taikyta Pearsono koreliacija kintamųjų susietumui įvertinti, vidurkių palyginimas Studento t kriterijumi (kai lyginamos dvi grupės) bei ANOVA (kai lyginamos trys grupės) regresinė duomenų analizė.

Rezultatai

Analizuojant duomenis pirmiausia buvo apskaičiuota motinų naudojamų streso įveikimo būdų ir vaikų elgesio bei emocijų sunkumų koreliaci-

2 lentelė. *Motinių naudojamų streso įveikimo būdų ir vaikų elgesio bei emocijų sunkumų ryšys (koreliacijos koeficientai)*

Motinių naudojamos streso įveikos	Vaikų elgesio sunkumai	Vaikų emocijų sunkumai	Visi vaikų elgesio ir emocijų sunkumai
Racionali	-0,021	-0,069	-0,090
Atsitraukimo	-0,128	-0,142	-0,135
Iš viso adaptyvių	-0,072	-0,118	-0,133
Į emocijas orientuota	0,340**	0,409**	0,463**
Vengimo	0,026	0,052	0,036
Iš viso neadaptyvių	0,245**	0,309**	0,334**

Pastaba. *p < 0,05; **p < 0,01.

3 lentelė. *Motinių naudojamų streso įveikimo būdų ir vaikų elgesio bei emocijų sunkumų mergaičių ir berniukų grupėse ryšys*

Motinių naudojamos streso įveikos	Vaikų elgesio sunkumai		Vaikų emocijų sunkumai		Visi vaikų elgesio ir emocijų sunkumai	
	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai
Racionali	0,066	-0,115	-0,027	-0,121	-0,065	-0,118
Atsitraukimo	-0,174	-0,070	-0,217*	-0,052	-0,240*	-0,019
Iš viso adaptyvių	-0,019	-0,123	-0,118	-0,121	-0,161	-0,105
Į emocijas orientuota	0,303**	0,360**	0,361**	0,466**	0,421**	0,491**
Vengimo	-0,019	0,061	-0,076	0,195	0,099	0,156
Iš viso neadaptyvių	0,192	0,275**	0,188	0,428**	0,212*	0,420**

Pastaba. *p < 0,05; **p < 0,01.

ja (rezultatai pateikiami 2-oje lentelėje). Gauti rezultatai rodo, kad į emocijas orientuota motinų streso įveika yra teigiamai susijusi su elgesio ($r = 0,34$, $p < 0,01$), emocijų ($r = 0,41$, $p < 0,01$) bei bendru elgesio ir emocijų ($r = 0,46$, $p < 0,01$) sunkumų įverčiais. Gautas teigiamas ir statistiškai reikšmingas ir neadaptyvios motinų naudojamos streso įveikos bei elgesio ($r = 0,24$, $p < 0,01$), emocijų ($r = 0,31$, $p < 0,01$) ir visų ($r = 0,33$, $p < 0,01$) vaikų patiriamų elgesio bei emocijų sunkumų ryšys. Racionalios, atsitraukimo, adaptyvios ir vengimo streso įveikos bei elgesio, emocijų ir bendrai visų sunkumų ryšys nėra statistiškai reikšmingas.

Emocijų ir elgesio sunkumų vidurkių palyginimas neparodė jokių statistiškai reikšmingų

skirtumų tarp mergaičių ir berniukų. Statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta ir tarp motinų, auginančių skirtingos lyties vaiką, naudojamų streso įveikų.

Apskaičiavus motinų streso įveikų ir vaikų elgesio bei emocijų sunkumų koreliaciją atskirai berniukų ir mergaičių grupėse (rezultatai pateikiami 3-ioje lentelėje) buvo rasti statistiškai reikšmingi ryšiai, būdingi abiem grupėms arba tik vienai jų. Tiek mergaičių, tiek berniukų grupėje buvo statistiškai teigiama motinų orientuotos į emocijas streso įveikos ir vaikų elgesio (m. : $r = 0,30$, $p < 0,01$; b. : $r = 0,36$, $p < 0,01$), emocijų (m. : $r = 0,36$, $p < 0,01$; b. : $r = 0,47$, $p < 0,01$) bei sunkumų bendrai (m. : $r = 0,42$, $p < 0,01$; b. : $r = 0,49$, $p < 0,01$) koreliacija.

Abiejose grupėse gauta ir statistiškai reikšminga neadaptyvios motinų streso įveikos ir visų pasireiškiančių vaikų elgesio bei emocijų sunkumų (m. : $r = 0,21$, $p < 0,05$; b. : $r = 0,42$, $p < 0,01$) koreliacija. Berniukų grupėje buvo rasta teigiama statistiškai reikšminga neadaptyvios motinų naudojamos streso įveikos ir elgesio ($r = 0,27$, $p < 0,05$) bei emocijų ($r = 0,43$, $p < 0,01$) sunkumų, pasireiškiančių tarp vaikų, koreliacija. Mergaičių grupėje rastos neigiamos statistiškai reikšmingos motinų naudojamos atsitraukimo streso įveikos ir emocijų ($r = -0,22$, $p < 0,05$) bei visų sunkumų ($r = -0,24$, $p < 0,05$) koreliacijos.

Motinos išsilavinimas yra kitas nepriklausomas kintamasis, kurio reikšmingumas mūsų nagrinėjamam ryšiui buvo nustatomas lyginant vidurkius. Analizuojant duomenis buvo lyginami vaikų patiriamų elgesio ir emocijų sunkumų vidurkiai bei motinų naudojamų streso įveikų trijų grupių: motinos, turinčios vidurinę ir žemesnį išsilavinimą (VI), motinos, turinčios aukštesnį išsilavinimą (AaI) bei motinos, turinčios

aukštą išsilavinimą (AI), vidurkiai. Lyginant šias tris grupes buvo rasti statistiškai reikšmingi emocijų ($F = 3,594$, $p < 0,05$) bei visų elgesio ir emocijų ($F = 4,552$, $p < 0,05$) sunkumų, kuriuos patiria vaikai, skirtumai. Daugiau elgesio ir emocijų sunkumų turi vaikai, kurių motinos priklauso VI grupei (žr. 4 lentelę).

Rezultatai parodė, kad lyginant grupes pagal motinos išsilavinimą skiriasi ir motinų naudojamos streso įveikos. Rastas statistiškai reikšmingas vengimo ($F = 5,927$, $p < 0,05$) ir neadaptyvių ($F = 5,927$, $p < 0,05$) streso įveikimo būdų skirtumas. Vengimo ir bendrai neadaptyvios streso įveikos dažnesnės motinų, kurių išsilavinimas yra vidurinis ir žemesnis (žr. 4 lentelę).

Toliau buvo nagrinėjama dar vieno kintamojo reikšmė motinų naudojamų streso įveikimo būdų ir vaikų emocijų bei elgesio sunkumų ryšiui. Tas kintamasis yra šeimos sudėtis, tai yra ar vaikas auga pilnoje šeimoje (PŠ), su motina ir tėvu, ar šeimoje be tėvo, tik su motina (NŠ). Palyginus šių dviejų grupių vaikų patiriamų sun-

4 lentelė. *Vaikų emocijų bei elgesio sunkumų ir motinų įveikimo būdų įverčių palyginimas pagal motinos išsilavinimą*

Kintamieji	Vidurinis ir žemesnis išsilavinimas (N = 38)		Aukštesnysis išsilavinimas (N = 69)		Aukštasis išsilavinimas (N = 76)		Patikimumo lygmuo p
	M	SD	M	SD	M	SD	
Vaikų elgesio sunkumai	15,8	7,4	13,1	7,4	12,4	6,4	0,052
Vaikų emocijų sunkumai	13,3	6,5	10,3	6,1	10,4	5,7	0,029*
Visi vaikų elgesio ir emocijų sunkumai	37,7	16,2	30,3	15,8	29,4	12,9	0,012*
Racionali įveika	19,2	5,0	19,5	4,4	19,0	4,7	0,819
Atsitraukimo įveika	7,5	2,5	6,9	2,5	6,6	2,1	0,165
Iš viso adaptyvių įveikų	26,7	6,1	26,3	5,9	25,6	4,9	0,550
Į emocijas orientuota įveika	9,2	4,7	7,7	3,9	7,7	3,1	0,112
Vengimo įveika	16,3	3,8	15,6	3,8	14,0	3,6	0,003**
Iš viso neadaptyvių įveikų	25,4	6,0	23,3	5,6	21,7	5,1	0,003**

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

5 lentelė. *Vaikų elgesio bei emocijų sunkumų ir motinų streso įveikų įverčių palyginimas pagal šeimos sudėtį*

Kintamieji	Pilna šeima (N = 152)		Šeima be tėvo (N = 31)		Patikimumo lygmuo p
	M	SD	M	SD	
Vaikų elgesio sunkumai	13,3	7,0	13,7	7,6	0,782
Vaikų emocijų sunkumai	11,0	5,9	10,9	7,0	0,915
Visi vaikų elgesio ir emocijų sunkumai	31,3	14,7	32,3	16,7	0,762
Racionali įveika	18,9	4,4	20,5	5,4	0,084
Atsitraukimo įveika	6,8	2,3	7,4	2,5	0,152
Iš viso adaptyvių įveikų	25,7	5,4	28,0	5,8	0,039*
Į emocijas orientuota įveika	7,8	3,7	8,9	4,2	0,138
Vengimo įveika	14,9	3,9	15,9	3,5	0,174
Iš viso neadaptyvių įveikų	22,7	5,8	24,8	4,6	0,055

Pastaba. *p < 0,05; **p < 0,01.

6 lentelė. *Motinų naudojamų streso įveikimo būdų ir vaikų elgesio bei emocijų sunkumų ryšys pilnų šeimų ir šeimų be tėvo grupėse (koreliacijos koeficientai)*

Motinų naudojamos streso įveikos	Vaikų elgesio sunkumai		Vaikų emocijų sunkumai		Visi elgesio ir emocijų sunkumai	
	Pilna šeima	Šeima be tėvo	Pilna šeima	Šeima be tėvo	Pilna šeima	Šeima be tėvo
Racionali	0,003	-0,128	-0,070	-0,065	-0,079	-0,146
Atsitraukimo	-0,035	-0,539**	-0,085	-0,363*	-0,056	-0,474**
Iš viso adaptyvių	-0,012	-0,350	-0,094	-0,216	-0,089	-0,339
Į emocijas orientuota	0,350**	0,302	0,379**	0,536**	0,443**	0,542**
Vengimo	0,095	-0,339	0,162*	-0,459**	0,125	-0,411*
Iš viso neadaptyvių	0,286**	0,018	0,350**	0,140	0,366**	0,182

Pastaba. *p < 0,05; **p < 0,01.

kumų ir motinų naudojamų streso įveikų vidurkius rastas tik vienas statistiškai reikšmingas skirtumas (žr. 5 lentelę). Motinos, kurios augina vaikus nepilnoje šeimoje, naudoja daugiau adaptyvių įveikimo būdų ($t = -2,080$, $p < 0,05$).

PŠ ir NŠ grupėms buvo atskirai apskaičiuotos motinų streso įveikų ir vaikų elgesio bei emocijų sunkumų koreliacijos (rezultatai pateikiami 6 lentelėje). Ir pilnose šeimose, ir šeimose be tėvo rasta teigiama statistiškai reikšminga motinų naudojamos į emocijas orientuotos streso įveikos bei vaiko emocijų (PŠ : $r = 0,38$,

$p < 0,01$; NŠ : $r = 0,54$, $p < 0,01$) ir visų elgesio bei emocijų (PŠ : $r = 0,44$, $p < 0,01$; NŠ : $r = 0,54$, $p < 0,01$) sunkumų koreliacija. Abiejose grupėse rasta ir statistiškai reikšminga vengimo įveikos bei vaikų emocijų sunkumų koreliacija, tačiau pilnų šeimų grupėje ši koreliacija yra teigiama ($r = 0,16$, $p < 0,05$), o šeimų be tėvo grupėje – neigiama ($r = -0,46$, $p < 0,01$).

Nepilnų šeimų grupėje statistiškai reikšmingai neigiamai susiję motinų naudojamų atsitraukimo streso įveikimo būdai ir vaikų elgesio ($r = -0,54$, $p < 0,01$), emocijų ($r = -0,36$,

7 lentelė. *Motinių naudojamų į emocijas orientuotos streso įveikos ir išsilavinimo įtaka vaikų elgesio, emocijų bei visiems elgesio ir emocijų sunkumams (regresinė analizė)*

Priklausomi kintamieji	Nepriklausomi kintamieji	Standartizuotas koeficientas β	Patikimumo lygmuo p
Vaikų elgesio sunkumai	Į emocijas orientuota įveika	0,340	0,000
Vaikų emocijų sunkumai	Į emocijas orientuota įveika	0,409	0,000
Visi elgesio ir emocijų sunkumai	Į emocijas orientuota įveika	0,463	0,000
	Į emocijas orientuota įveika + motinos išsilavinimas	0,447	0,000

$p < 0,05$) bei visi elgesio ir emocijų ($r = -0,47$, $p < 0,01$) sunkumai. Toje pačioje grupėje gautas dar vienas statistiškai reikšmingas neigiamas motinų vengimo streso įveikos ir visų vaikų išgyvenamų elgesio bei emocijų sunkumų ryšys ($r = -0,41$, $p < 0,05$).

Pilnose šeimose radome statistiškai reikšmingas koreliacijas, būdingas ir visai tiriamųjų grupei: teigiamai susiję į emocijas orientuota streso įveika ir elgesio sunkumai ($r = 0,35$, $p < 0,01$), neadaptivi streso įveika ir elgesio ($r = 0,29$, $p < 0,01$), emocijų ($r = 0,35$, $p < 0,01$) bei visi emocijų ir elgesio ($r = -0,37$, $p < 0,01$) sunkumai.

Norėdamos sužinoti, kiek motinų naudojamų streso įveikos ir kiti kintamieji (motinos išsilavinimas, šeimos sudėtis) nulemia vaikų elgesio bei emocijų sunkumus, atlikome regresinę analizę (rezultatai pateikiami 7 lentelėje). Atlikdamos šią analizę nepriklausomais (prognozuojančiais) kintamaisiais laikėme visas motinų naudojamų streso įveikas, išsilavinimą ir šeimos sudėtį. Vaikų išgyvenami elgesio, emocijų bei visi elgesio ir emocijų sunkumai naudoti kaip priklausomi kintamieji.

Regresinės analizės rezultatai parodė, kad į emocijas orientuota motinos streso įveika leidžia prognozuoti atskirai vaikų elgesio ($R^2 = 0,116$, $F = 23,663$, $p < 0,001$) bei emocijų ($R^2 = 0,167$, $F = 36,405$, $p < 0,001$) sunkumus. Visus vaikų emocijų ir elgesio sunkumus leidžia numatyti į emocijas orientuota

($R^2 = 0,215$, $F = 49,458$, $p < 0,001$) motinos streso įveika bei į emocijas orientuota įveika ir motinos išsilavinimas kartu ($R^2 = 0,232$, $F = 27,203$, $p < 0,001$).

Rezultatų aptarimas

Tyrimo rezultatai patvirtina motinų naudojamų į emocijas orientuotų ir bendrai neadaptivių streso įveikimo būdų ir vaikų elgesio bei emocijų sunkumų ryšį. Tai yra motinos, linkusios naudoti į emocijas orientuotas ar bendrai neadaptivias įveikas, nurodo, kad jų vaikai turi daugiau visų emocijų ir elgesio sunkumų. Tokie duomenys leidžia teigti, kad motinų naudojama streso įveika yra ne tik tarpininkas tarp mamų patiriamų streso ir vaikų elgesio modelių bei jų emocijų būklės (Jarvis & Creasey, 1991; Williamson, Walters, Shaffer, 2002), bet ir nurodo tiesioginį motinų sugebėjimo įveikti stresą ir vaikų patiriamų elgesio bei emocijų sunkumų ryšį. Esminių skirtumų tarp mergaites ar berniukus auginančių motinų įveikų bei jų sąsajų su emocijų ir elgesio sunkumais neradome.

Tuo tarpu motinos išsilavinimas pasirodė esąs reikšmingas kintamasis, susijęs ir su įveikų būdais, ir su vaikų elgesio bei emocijų sunkumais. Turinčios vidurinį ir žemesnį už vidurinį išsilavinimą motinos naudoja daugiau neadaptivių, ypač vengimo, įveikų nei turinčios aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą motinos. Panaši tendencija aiškėja ir kituose tyrimuose (Klebanov

ir kt., 2001). Žemesnį išsilavinimą turinčios motinos, be to, nurodo ir daugiau savo vaikų emocijų ir elgesio sunkumų. Motinų išsilavinimas, kaip parodė regresinės analizės rezultatai, yra svarbus kintamasis, leidžiantis prognozuoti bendrą vaikų emocijų ir elgesio sunkumų įvertį. Motinų išsilavinimo bei vaikų elgesio problemų ryšys aptinkamas ir kituose, ypač populiaciniuose, tyrimuose (cit. pgl. Jusienė, 2002). Taigi, viena vertus, motinos išsilavinimas atskirai (arba sąveikaudamas su kitais kintamaisiais, pvz., prastesne socialine-ekonomine šeimos padėtimi) paaiškina prastesnį vaikų psichologinį prisitaikymą, antra vertus, jis gali veikti ir kaip tarpininkas tarp tėvystės streso, prastesnės motinų emocinės savijautos ar kitų nepalankių situacijų šeimoje, ir nurodo polinkį naudoti neadaptivias įveikas. Tačiau, kaip pastebi Klebanov ir kt. (2001), kaip tik žemesnio išsilavinimo motinos, kurių neadaptivios įveikos susijusios su jų emociniu distresu, gali gauti daugiau naudos iš įvairių intervencinių programų, kai mokoma veiksmingesnių streso įveikimo būdų.

Viena iš realių situacijų, sukeliančių streso padidėjimą šeimose, yra skyrybos arba vaiko auginimas be tėvo. Mūsų tyrimo duomenimis, vaikai, augantys nepilnose šeimose, nėra prasčiau psichologiškai prisitaikę nei jų bendraamžiai, augantys pilnose šeimose. Nors kitur nustatomi reikšmingi šių dviejų grupių vaikų emocijų ir elgesio sunkumų skirtumai, mūsų tokius rezultatus galėjo lemti keletas dalykų. Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį, kad tiriamųjų grupės nėra vienodos savo apimtimi ir dėl to vidurkių palyginimas nėra labai patikimas. Tačiau pagal motinų išsilavinimą ir vaikų amžiaus vidurkių grupės reikšmingai nesiskyrė. Todėl visgi laikome svarbiu pastebėjimą, kad nepilnų šeimų motinos naudoja daugiau adaptivių įveikų, kurios savo ruožtu šioje vaikų grupėje neigiamai susiju-

sios su vaikų elgesio problemišku. Tokie rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad adaptivių streso įveikų naudojimas sumažina galimybę atsirasti vaikų elgesio ir emocijų sunkumams šeimoje, kuriose vaikai auga be tėvo. Tikėtina, kad adaptivių streso įveikų naudojimas gali apsaugoti vaikus ir nuo kitokio streso, patiriamo šeimoje, kaip antai vaiko liga ir su ja susiję gydymo reikalavimai (Jusienė, 2002).

Norint patikrinti šias mūsų prielaidas, reikėtų atlikti tolesnius psichologinius tyrimus aiškinantis streso, patiriamo šeimoje, naudojamų streso įveikų ir psichologinio prisitaikymo ryšį. Būtų svarbu paanalizuoti ir tai, kaip tėvų naudojamos streso įveikos susijusios su vaikų naudojamais stresinių situacijų įveikimo būdais bei atitinkamai su vaikų emocijų ir elgesio sunkumais. Šis mūsų tyrimas kol kas negali atsakyti į tokius klausimus.

Kitas šio tyrimo trūkumas yra tas, kad tiek apie save, tiek apie vaiką informaciją pateikė mama. Vaiko savybės ir sunkumai, kuriuos mato motina, irgi gali priklausyti nuo to, kokią streso įveiką ji naudoja. Todėl kitas žingsnis galėtų būti aiškinimasis, ar išlieka toks pat motinų naudojamų streso įveikų ir vaikų elgesio bei emocijų sunkumų ryšys, jei pastaruosius vertintų kiti vaiką gerai pažįstantys žmonės (auklėtojai, mokytojai).

Apibendrinamos šio tyrimo rezultatus galime teigti, kad tėvų mokymas, kaip efektyviau įveikti stresą, adaptivių įveikų skatinimas gali turėti svarbios reikšmės vaikų raidai, vaiko ligos, streso, susijusio su tėvystės vaidmeniu, kitais atvejais (Jarvis, Creasey, 1991; Jusienė, 2002; Klebanov ir kt., 2001; Levy-Schiff ir kt., 1999). Tikėtina, kad veiksmingų streso įveikų mokymas būtų naudingas ir vienišoms ar išsiskyrusioms motinoms, labiausiai vaikų psichologinį prisitaikymą veikiant per motinų ir vaikų tarpusavio sąveiką.

Išvados

1. Motinų į emocijas orientuotas ir bendrai neadaptyvūs streso įveikimo būdai reikšmingai teigiamai susiję su vaikų elgesio, emocijų bei bendru sunkumų įverčiais.

2. Motinos, turinčios aukštesnį išsilavinimą, naudoja adaptyvesnes streso įveikas nei turinčios žemesnį išsilavinimą. Aukštesnio išsilavinimo motinos taip pat nurodo reikšmingai mažiau vaikų emocijų ir elgesio sunkumų.

3. Motinos, auginančios vaikus be vyro, naudoja daugiau adaptyvių streso įveikos būdų nei motinos, gyvenančios pilnoje šeimoje. Nepilnoje šeimoje motinų atsitraukimo (adaptyvi) įveika neigiamai susijusi su vaikų emocijų ir elgesio sunkumais.

4. Į emocijas orientuota motinų streso įveika leidžia numatyti vaikų patiriamus elgesio ir emocijų sunkumus. Visus vaikų elgesio ir emocijų sunkumus leidžia numatyti į emocijas orientuota motinos streso įveika ir išsilavinimas.

LITERATŪRA

Achenbach T. M. Manual for the Child Behavior Checklist 4–18 and 1991 Profile. Burlington, VT: University of Vermont Department of Psychiatry, 1991. P. 295.

Achenbach T. M. Manual for the Child Behavior Checklist 2–3 and 1991 Profile. Burlington, VT: University of Vermont Department of Psychiatry, 1992. P. 198.

Affleck G., Tennen H., Rowe J. Mothers, fathers, and the crisis newborn intensive care // *Infant Mental Health Journal*. 1990, vol. 11, p. 12–25.

Berk L. E. *Child Development*. Boston, 1989.

Billings D. W., Folkman S., Arel M., Moskowitz J. T. Coping and Physical Health During Care giving the Roles of Positive and Negative Affect // *Journal of Personality and Social Psychology*. 2000, vol. 79 (1), p. 131–142.

Carver C. S., Scheier M. F. Situational Coping and Coping Dispositions in a Stressful Transaction // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1994, vol. 66 (1), p. 184–195.

Carver C. S., Scheier M. F., & Weintraub J. K. Assessing Coping Strategies: A Theoretically Based Approach // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1989, vol. 56 (2), p. 267–283.

Compas B. E. Coping and Attention: Implications for Child Health and Pediatric conditions // *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*. 2001, vol. 22 (5), p. 323–333.

Compas B., Warsham N., Ey S. Conceptual and developmental issues in children's coping with stress // *Stress and Coping in Child Health* / ed. A. La Greca, L. Siegel, J. Wallander, E. Walker. The Guilford Press, 1992. P. 7–24.

Coping with stress. Ed. C. R. Snyder. Oxford, 2001.

Domanskaitė V. Studentų psichologinio traumatizmo ypatumai. Bakalauro darbas. Vilniaus universitetas. Vilnius, 1998.

Elklit A. Notes and Shorter Communications // *Person. Individ. Diff.* 1996, vol. 21 (5), p. 809–812.

Goodman S., Gotlib I. Risk for psychopathology in the children of depressed mothers: a developmental model for understanding mechanisms of transmission // *Psychological Review*. 1999, vol. 106, p. 458–490.

Hall M. J., Docherty N. Parent Coping Styles and Schizophrenic Patient Behavior as Predictors of Expressed Emotion // *Family Process*. 2000, vol. 39 (14), p. 435–444.

Jarvis P. A., Creasey G. L. Parental stress, coping, and attachment in families with an 18-month-old infant // *Infant Behavior & Development*. 1991, vol. 14 (4), p. 383–395.

Jusienė R. Fenilketonurija ir įgimta hipotiroze sergančių vaikų bei jų tėvų psichologinis prisitaikymas: Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas. Vilnius, 2002.

Keturakis V., Richard S. Lazarus. Tas pats besikeičiančių požiūrių autorius // *Psichologija*. 1998, Nr. 18, p. 124–141.

Levy-Shiff R., Dimitrovsky L., Shulman S. & Dov Har-Even. Cognitive Appraisals, Coping Strategies, and Support Resources a Correlates of Parenting and Infant Development // *Developmental Psychology*. 1998, vol. 34 (6), p. 1417–1427.

Mussen P. H., Conger J. J., Kagan J. & Huston A. C. *Child Development and Personality*, sixth edition. New York, 1984.

Pfiffner L. J. Father Absence and Familial Antisocial Characteristics // *Journal of abnormal child psychology*. 2001, vol. 29 (5), p. 357–367.

Sandler I. N., Tein J., West S. G. Coping, Stress, and the Psychological Symptoms of Children of Divorce: A Cross-sectional and Longitudinal Study // *Child Development*. 1994, vol. 65 (6), p. 1744–1763.

Smith R. E. Effects of Coping Skills Training on Generalized Self-Efficacy and Locus of Control // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1989, vol. 56 (2), p. 228–233.

Taanila A., Laitinen E., Moilanen I., Jarvelin M. R. Effects of Family Interaction on the Child's Behavior In Single-Parent or Reconstructed Families // *Family Process*. 2002, vol. 41 (4), p. 693–708.

Zuckerman M., Kieffer S. C., and Knee C. R. Consequences of Self-Handicapping: Effects on Coping, Academic Performance, and Adjustment // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1998, vol. 74 (6), p. 1619–1627.

Williamson G. M., Walters A. S., Shaffer D. R. Caregiver Models of Self and Others, Coping, and Depression: Predictors of Depression in Children With Chronic Pain // *Health psychology*. 2002, vol. 21 (4), p. 405–410.

Žukauskienė R., Ignatavičienė K. Kai kurie lietuviškos CBCL 4/18 versijos psichometriniai rodikliai // *Psichologija*. 2001, Nr. 24, p. 38–47.

MATERNAL STRESS COPING AS RELATED TO CHILDREN'S EMOTIONAL AND BEHAVIORAL PROBLEMS

Roma Jusienė, Vaida Platkevičiūtė

Summary

Coping is defined as the cognitive and behavioral efforts used to manage specific external and internal demands, appraised as taxing or exceeding a person's resources. Some of coping strategies are considered to be adaptive, while others – maladaptive. Excessive use of maladaptive stress coping strategies is found to correlate with emotional or behavior problems. There are only few attempts to study coping in parenting situation, indicating that the stress and coping model is useful in exploring the complex process of adaptation to parenting, and relating it to the psychological adjustment of the children. On the one hand, children learn stress coping strategies from their parents. On the other hand, the parental mood as mediated by their coping is considered to be the important factor influencing children's psychological adjustment.

The present study aims to evaluate the relationship between maternal coping and emotional and behavioral problems of children in intact and divorced families. Mothers of 183 children (age 2 to 10 years) answered two questionnaires: Stress Coping Strategies questionnaire (Elklit, 1996) and Child Behavior Checklist (Achenbach, 1991).

The results show the strong positive correlation between maladaptive maternal coping and the psychological adjustment of children. Maternal coping as well as children's emotional and behavior problems are related to mothers' education. Mothers with a lower education degree use more maladaptive coping strategies, particularly avoiding coping. They denote more children's behavioral and emotional problem too. Our results show that psychological adjustment of children who live without father isn't worse, then psychological adjustment of children who live with both parents. The results reveal that single mothers use more adaptive coping, then those, who live in intact families. The results of regression analysis show that emotional coping used by mother and her lower education level predict higher rates of children's emotional and behavioral problems.

Mothers were the only informant about children's psychological adjustment in this study. Further steps related to this topic could be analyzing whether the relation between maternal stress coping and children's emotional and behavioral problems remains when the latter are indicated by other informants.

Keywords: stress coping, children's emotional and behavioral problems, and psychological adjustment.

Įteikta 2003 02 06